

محمد رضا مقدادی

کارشناس دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی

برنامه‌ی درسی ملی

هم‌سوسازی درس‌ها و پایه‌ی اول ابتدایی

مقام معظم رهبری

ما در آموزش و پرورش احتیاج به تحول داریم.

کلیدواژه‌ها: برنامه‌ی درسی ملی، هم‌سوسازی، الگوی هدف‌گذاری، جداول محتوا.

اشاره

ایستایی و توقف در نظام خلقت بی‌معنی است. تحول، تغییر و دگرگونی جزئی از ذات آفرینش است. انسان نقطه‌ی اصلی در آفریده‌های خداوند تلقی می‌شود که در واقع طراحی نظام هستی برای طی مسیر بندگی و عبودیت او صورت گرفته است.

دستگاه آموزش و پرورش به عنوان متولی تربیت انسان‌هایی صالح، مؤمن، متفکر، عالم، عامل و متخلق به اخلاق الهی نیازمند تحول بنیادین است. این تحول بر مبنای فلسفه‌ی تعلیم و تربیت اسلامی و نه بر اساس راهکارها و آموزه‌های غربی و وارداتی؛ از سال ۱۳۸۴ آغاز گردید. هم‌اکنون اسناد بالادستی که در واقع نقشه و راهنمای عمل متولیان آموزش و پرورش می‌باشد، در حال تصویب و نهایی شده است. در شرایط کنونی یک راهکار این بود که منتظر تصویب اسناد بمانیم و به روال قبل عمل کنیم. اما راهکار منطقی‌تر این بود که با شیب ملایم و حرکت آرام به سمت وسوی چرخش‌های اساسی و تغییرات مهم و تقریباً قطعی اسناد تحولی به خصوص برنامه‌ی درسی ملی که نقشه‌ی برنامه‌های درسی کشور است، مسیر خود را تعیین و شروع به حرکت کنیم. به همین دلیل این حرکت آغاز و به فرآیند هم‌سوسازی برنامه‌های درسی پایه‌ی اول ابتدایی با برنامه‌ی درسی ملی منجر شد.

ویژه‌نامه‌ی هم‌سوسازی برنامه‌ها و کتاب‌های درسی پایه‌ی اول ابتدایی با برنامه‌ی درسی ملی جمهوری اسلامی ایران

هم‌سوزان

پایه‌ی اول ابتدایی در میان ۱۲ سال تحصیل رسمی دانش‌آموزان، خشت اول و مبنای اصلی تلقی می‌شود. در قاموس دین و فرهنگ بر نقش، تأثیر و اهمیت این دوره تأکید فراوان شده است. پیامبر اعظم (ص) یادگیری و آموزش‌های دوران کودکی را به نقش بر سنگ تشبیه فرموده‌اند: «الْعِلْمُ فِي الصَّغَرِ كَالنَّقْشِ بِالْحِجْرِ» و در طبقه‌بندی خاصی پس از چند سال اول زندگی (مشهور به دوران سیادت)، مرحله‌ی دوم (حدود هفت تا ۱۴ سالگی) را برای تعلیم و تربیت با عنوان عبد و مطیع در فرآیند تعلیم و تربیت وضع فرموده است.

برنامه‌ی درسی ملی که از حدود شش سال قبل و با مطالعات بین‌المللی و پژوهش‌های گوناگون در میهن اسلامی ما آغاز به تدوین و تولید شد، به عنوان سند بالادستی و راهنمای اصلی برنامه‌های درسی و تربیتی به مشارکت جمعی گسترده از دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت، استادان و صاحب‌نظران حوزه و دانشگاه، معلمان مجرب و متخصصان موضوعی در شورای عالی آموزش و پرورش در حال بررسی و تصویب نهایی است. از طرف دیگر مدارس و نظام آموزشی ما با دردهای مزمن و قدیمی مواجه بوده و از فقدان یک برنامه‌ی پیشرفته، اسلامی و ملی رنج می‌برد. روزآمد نبودن کتاب‌ها و برنامه‌های درسی، عدم ترسیم و تبیین صحیح نقش و جایگاه معلم، اهداف کلی، تفصیلی و جزئی ناکارآمد یا کم‌کارآمد، حجم و تعداد بالای کتاب‌ها و برنامه‌های درسی، شیوه‌های ارزش‌یابی ضعیف و مشکل‌دار، نگاه یک‌پارچه به سطح کشور و کم‌توجهی به ویژگی‌های اقلیمی، بومی، سنتی و فرهنگی در نقاط کشور و عدم تولید بسته‌ی آموزشی مناسب به همراه کتاب‌های درسی بخشی از این دردها و رنج‌هاست.

لذا با توجه به مشکلات موجود و قبل از اجرای سراسری

برنامه‌ی درسی ملی، فرآیند هم‌سوسازی طراحی شد. تأکید هم‌سوسازی بر خروجی‌های مطمئن و کم‌تغییر، چرخش‌های اساسی و بااهمیت و موارد قابل اجرا از برنامه‌ی تحولی مذکور بود.

مواردی از این خروجی‌ها و برون‌دادهای برنامه‌ی درسی ملی که قابل عمل بود، عبارتند از:

۱. الگوی هدف‌گذاری برنامه‌ی درسی ملی

الگوی برنامه‌ریزی و هدف‌گذاری مرسوم و متداول در برنامه‌های درسی تاکنون عبارت بود از حیطه‌های شناختی، عاطفی و مهارتی که در برنامه‌ی درسی ملی با توجه به منابع

الگوی هدف‌گذاری

عناصر	عرصه‌ها	رابطه با خویشتن (با محوریت رابطه با خدا)	رابطه با خدا	رابطه با خلق خدا (سایر انسان‌ها) (با محوریت رابطه با خدا)	رابطه با خلقت (طبیعت و...) (با محوریت رابطه با خدا)
	تفکر و تعقل				
	ایمان و باور مبتنی بر تفکر				
	علم، معرفت و آگاهی				
	عمل				
	اخلاق (رفتارهای اخلاقی + ملکات نفسانی)				

الگوی هدف گذاری با یک واحد درسی (ریاضیات اول ابتدایی)

خدا	خلقت	خلق	خود	
تفکر درباره‌ی نعمت‌های خدا که در تصویر است.	تشخیص کارکرد چراغ راهنما، تشخیص ساختمان‌ها و درخت‌ها از نظر شکل و تعداد	تشخیص حقوق دیگران، تشخیص نوع پوشش افراد تصویر	گمانه‌زدن، تشخیص جهت چپ و راست، تشخیص شباهت‌ها و تفاوت‌ها در اندازه و شکل درخت‌ها، طراحی داستان برای تصویر، تشخیص اشکال هندسی، ردیف، ستون و یافتن الگو در تصویر	تفکر و تعقل
توجه به رعایت قوانینی که منجر به رضایت و اطاعت خدا می‌شود.	علاقتمندی به حفظ طبیعت، پذیرش مقررات راهنمایی با توجه به درک اهمیت آن‌ها	پذیرش حقوق دیگران	باور قوانین راهنمایی و رانندگی (عابر و سواره)، شناخت خط کشی، چراغ راهنما و... پذیرش کاربرد مفاهیم ریاضی در روابط اجتماعی	ایمان
آشنایی با نعمت‌ها و شمارش پنج نمونه از نعمت‌های خدا در بدن خود که به حفظ انسان از خطر منجر می‌شود.	دانستن فرآیند و اهمیت کمر بند ایمنی شمارش فواید چراغ راهنما و خط کشی دانستن مفهوم رنگ‌های چراغ راهنما، دانستن تعداد افراد و درختان	شمارش افراد داخل ماشین، شمارش افراد حاضر در خیابان به تفکیک جنس یا حدود ستی	یادآوری مفاهیم چپ و راست، بالا و پایین، قبل، بعد و شمارش. ترتیب اول، دوم، سوم، اشکال هندسی، آشنایی با مفاهیم جلو، پشت	علم
شمارش حداقل سه نعمت موجود در تصویر، انجام چهار نمونه رفتار برای حفظ امنیت خانواده	شمارش درختان محیط مدرسه، خانه، شمارش پنج خط از خطوط عابر پیاده، نشان دادن سه شکل چهار گوشه در تصویر کلاس یا سایر محیط‌ها، نشان دادن دو ستون و سه ردیف در کلاس	شمارش چهار نمونه از رفتارهای مناسب عبور از خیابان، شمارش سه نمونه از رفتارهای نامناسب در خیابان	استفاده از مفاهیم ریاضی در روابط اجتماعی، در رعایت مقررات عبور و مرور، توانایی شمارش، جهت‌یابی، داستان گویی از تصویر، توانایی مشاهده‌ی دقیق اطراف، رعایت نکات ایمنی در محیط پیرامونی	عمل
شمارش دو نمونه رفتاری که موجب رضایت خداوند می‌شود.	شمارش سه نمونه از رفتارهای مناسب محیط اجتماعی	احترام به حقوق دیگران و حفظ امنیت آن‌ها، شمارش پنج نمونه از رفتارهای محترمانه با افراد	رعایت قوانین راهنمایی، شمارش و ذکر مراحل عبور از خیابان، شمارش کارهایی که قبل از خروج از خانه انجام می‌دهیم.	اخلاق

در هر مرحله‌ای از مراحل فوق نه تنها این مراحل با هم در ارتباط و پیوستگی هستند، بلکه در عرصه‌های چهارگانه‌ی ارتباط با خدا، خود، خلق و خلقت تعریف، تبیین و تدقیق شده‌اند.

الگوی هدف گذاری

در این جدول عناصر تفکر، تعقل و ایمان از جایگاه نخست برخوردار است، ثانیاً عناصر و عرصه‌ها با یکدیگر مرتبط و درهم تنیده است و یکدیگر را تقویت می‌کنند.
* نمونه‌ای از اعمال الگوی فوق در برنامه‌ی درسی «ریاضیات» پایه‌ی اول ابتدایی تقدیم شما عزیزان می‌شود.

۲. ساختار نظام آموزشی

در تحول ساختار فعلی، اهمیت دوره‌ی ابتدایی به شدت در مدار توجه است و حتی سن شروع پیش‌دبستان، چهار سال تمام پیش‌بینی شده است که رسمیت یا غیررسمی بودن آن

اسلامی و دینی و دست‌آوردهای علمی به عناصر پنج‌گانه‌ی تفکر و تعقل، ایمان و باور مبتنی بر تفکر، علم، معرفت و آگاهی عمل و اخلاق در عرصه‌های چهارگانه‌ی ارتباط با خدا، خود، خلق و خلقت تبدیل شده است.

در توضیح این الگو به‌طور ساده می‌توان گفت: ۱. هر علم و دانشی در جریان تعلیم و تربیت باید براساس عقل، منطق، حکمت و فکر باشد.

۲. علم و دانش مبتنی بر عقل و فکر، باید منجر به ایمان و باور و انگیزه‌ی معنوی شود.

۳. بر مبنای عقل و ایمان، علم و معرفت و آگاهی کسب گردد.

۴. هر علم و معرفتی به خودی خود کافی نیست، بلکه باید منجر به عمل شود.

۵. هر عملی باید بر مبنای نظام ارزشی و اخلاقی قابل توجیه باشد.

به تصمیم مراجع مسئول بستگی دارد. هم‌چنین طول دوره‌ی ابتدایی شش سال (دو مرحله‌ی سه ساله) پیش‌بینی شده است. بحث هدایت تحصیلی نه تنها در همه‌ی دوره‌های تحصیلی، ضروری است، بلکه انتخاب رشته و گرایش تحصیلی به جای پایان سال اول متوسطه به دوره‌ی راهنمایی (متوسطه‌ی اول) منتقل شده است.

۳. زمان رسمی تربیت در هر سال تحصیلی

در سند برنامه‌ی درسی ملی بر استمرار، دائمی و تعطیل‌ناپذیر بودن تربیت تأکید شده است. زمان تربیت در هر سال تحصیلی، شامل دو نوع رسمی و غیررسمی است. زمان رسمی تربیت نیز به دو بخش کلاسی و غیر کلاسی تقسیم می‌شود. زمان کلاس‌ها با توجه به شرایط محیطی - اقلیمی، دوره‌های تحصیلی و جنسیت دانش‌آموزان، انعطاف‌پذیر است.

۴. حوزه‌های یادگیری

در شرایط فعلی به نام هر درس، یک حوزه‌ی یادگیری گرفته می‌شود. در برنامه‌ی درسی ملی با اهمیت دادن به تلفیق، علم میان رشته‌ای و یادگیری‌های مشترک، کل دروس به ۱۱ حوزه‌ی یادگیری تبدیل شده‌اند که عبارتند از: ۱. تفکر و حکمت ۲. قرآن و معارف ۳. زبان و ادبیات فارسی ۴. فرهنگ و هنر ۵. کار و فناوری ۶. سلامت و تربیت‌بدنی ۷. علوم انسانی و مطالعات اجتماعی ۸. ریاضیات ۹. علوم تجربی ۱۰. زبان‌های خارجی ۱۱. آداب و مهارت‌های زندگی.

۵. تلقی نسبت به معلم (مربی)

در این سند، معلم، راهنمایی و راهبری یادگیری را برعهده دارد. او به عنوان یک الگو و اسوه‌ی تربیتی، زمینه‌ساز رشد عقلانی، ایمانی، علمی، عملی و اخلاقی متربیبان (دانش‌آموزان) است. لذا معلم خود یک برنامه‌ریز درسی و تربیتی و یادگیرنده‌ی مادام‌العمر است.

۶. تعدد و تکثر محیط‌های یادگیری

یادگیری صرفاً به محیط مدرسه محدود نشده، محیط‌های

خارج از مدرسه مانند فرهنگ‌سراها، پژوهش‌سراها، مساجد، موزه‌ها، پارک‌های علم و فناوری، کانون‌های فرهنگی و تربیتی، فضاهای اردوگاهی، کتابخانه‌های عمومی، مراکز صنعتی و کشاورزی را نیز دربرمی‌گیرد، هر چند که محیط مدرسه؛ محیط

□
الگوی برنامه‌ریزی و هدف‌گذاری مرسوم و متداول در برنامه‌های درسی تاکنون عبارت بود از حیطه‌های شناختی، عاطفی و مهارتی که در برنامه‌ی درسی ملی با توجه به منابع اسلامی و دینی و دست‌آوردهای علمی به عناصر پنج‌گانه‌ی؛ تفکر و تعقل، ایمان و باور مبتنی بر تفکر، علم، معرفت و آگاهی عمل و اخلاق در عرصه‌های چهارگانه‌ی ارتباط با خدا، خود، خلق و خلقت تبدیل شده است □

یادگیری پایه و اصلی و خانه‌ی دوم دانش‌آموزان به‌شمار می‌رود. محیط‌های یادگیری باید برای متریبان جذاب، دوست‌داشتنی، نشاط‌آور و برانگیزاننده باشد.

۷. اهمیت دادن به کار، فناوری و مهارت‌آموزی

برخلاف برداشت برخی از افراد بی‌اطلاع یا کم‌دانش، برنامه‌ی درسی ملی به آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و مهارت‌آموزی در راستای نیاز جامعه و بازار کار اهمیت خاص قائل شده است. در این سند تحول‌آفرین، آموزش فناوری، کار و مهارت‌آموزی، باعث پیشرفت فردی، افزایش بهره‌وری، مشارکت در زندگی اجتماعی و اقتصادی، کاهش فقر، افزایش درآمد و توسعه‌یافتگی

□

در تحول ساختار فعلی، اهمیت دوره‌ی ابتدایی به شدت در مدار توجه است و حتی سن شروع پیش‌دبستان، چهار سال تمام پیش‌بینی شده است که رسمیت یا غیررسمی بودن آن به تصمیم مراجع مسئول بستگی دارد

□

خواهد شد. هم‌چنین در این برنامه تأکید شده است که در تدوین فعالیت‌های یادگیری در کلیه‌ی دوره‌های تحصیلی، **دیدگاه فناورانه** حاکم خواهد بود. این فعالیت‌ها (مهارت‌های مربوط به کار) در سه ساله‌ی اول ابتدایی به صورت کاملاً تلفیقی (ادغام شده) با سایر حوزه‌های یادگیری و در پایه‌های چهارم تا ششم ابتدایی و دوره‌ی راهنمایی (متوسطه‌ی اول) در قالب پروژه‌ها و براساس نیازها، استعدادها، علایق و موقعیت‌های محلی تعریف و به صورت عملی اجرا خواهد شد.

۸. پرورش استعدادها

برنامه‌ی درسی ملی در مجموع برنامه‌ای تربیت‌محور و پرورش‌مدار است و به تفاوت‌های فردی و استعداد خاص متریبان توجه ویژه دارد. در شیوه‌ها و راهبردهای یادگیری و ارزش‌یابی‌ها، علاوه بر تنوع و کیفیت‌بخشی، به کشف، جذب و هدایت استعدادهای متریبان اهمیت خاص قائل شده است.

۹. کاهش تمرکز

برنامه‌ی درسی ملی به دنبال این است که معلم، مدرسه، منطقه و استان‌ها در تولید و طراحی برنامه‌های درسی مشارکت داشته باشند. لذا حرکت از نظام برنامه‌ریزی درسی متمرکز به سمت کاهش تمرکز را در همه‌ی مراحل، با حفظ مصالح ملی و با روشی مطمئن و تدریجی تأکید می‌کند.

این برنامه تأکید دارد که در حرکت به سمت کاهش تمرکز باید به گونه‌ای عمل شود که وحدت ملی، انسجام اسلامی، هویت ایرانی و دینی و تمامیت ارضی و استقلال کشور محفوظ مانده و دچار خدشه و آسیب نشود.

۱۰. برنامه‌محوری به جای کتاب‌محوری

برنامه‌ی درسی ملی، کتاب را یکی از اجزای مواد و رسانه‌های یادگیری تلقی می‌کند. مواد و رسانه‌های یادگیری، کلیه‌ی ابزارها و وسایل ارتباطی است که برای تحقق اهداف برنامه‌ها و پیشرفت تحصیلی متریبان ابداع شده و یا به کار گرفته می‌شوند و کاربرد آن‌ها می‌تواند فرآیند یاددهی - یادگیری را مؤثرتر و پایدارتر و تحقق یادگیری معنادار را آسان‌تر سازد. این مواد عبارتند از: بسته‌ی آموزشی، نرم‌افزارهای آموزشی، طبیعت، شبکه‌های آموزشی مانند اینترنت، مولتی‌مدیا (چندرسانه‌ای)، دستگاه‌ها، اجسام و اشیای گوناگون، کتاب درسی، کتاب کار، کتاب راهنمای معلم، مجلات و کتاب‌ها.

در پایان، ضمن آرزوی توفیق الهی در تحول‌آفرینی و تحقق تعلیم و تربیت اسلامی بر اهمیت و ضرورت حضور معلمان عزیز در صحنه و ایفای نقش محوری آنان در این حرکت بسیار بزرگ اصرار و تأکید دارد.

منابع

- نگاشت چهارم برنامه‌ی درسی ملی، بهمن‌ماه ۱۳۸۹، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
- سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی، ابلاغیه‌ی مقام معظم رهبری، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، آذرماه ۱۳۸۲.
- محتوای هم‌سوسازی برنامه‌ی درسی ریاضی پایه‌ی اول ابتدایی با برنامه‌ی درسی ملی، گروه ریاضی دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، تابستان ۱۳۹۰.